

Щодо пасивних заходів регулювання прихованого безробіття, то практично відсутність на даний час дієвого соціального захисту від цього безробіття задекларованого в Законі України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" спонукає до необхідності розробки і впровадження механізму призначення компенсаційних виплат працівникам, які знаходяться у стані вимушеної неповної зайнятості, за рахунок коштів підприємств. Ці виплати повинні залежати від терміну перебування у такому стані і від того, працює людина повний робочий час з частковою оплатою, чи перебуває у безоплатній відпустці. Підприємству, за умови обґрунтування необхідності таких виплат, має бути зменшено суму страхових внесків у Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.

Окремо потрібно розглянути питання поліпшення працевлаштування громадян, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних конкурувати на ринку праці (молодь, жінки, інваліди). Місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад повинні посилити контроль за забезпеченням соціального захисту таких громадян.

На обсяги безробіття має вплив трудова мобільність населення. Тому потрібно створити умови для підвищення територіальної, професійної і соціальної мобільності працівників, контролювати імміграційні процеси через механізм наведення чинного законодавства з питань трудової міграції відповідно міжнародним нормам, а також створення механізму захисту національного ринку праці від експансії іноземної некваліфікованої робочої сили.

Впровадження ефективних форм і методів державного регулювання безробіття сприятиме зменшенню його обсягів і тривалості, підвищенню якості трудового потенціалу, створенню сприятливих умов для трудової мобільності працівників.

Література

1. **Праця** України 2003: Статист. зб. – К., 2004. – 385 с.
2. **Приймак В.І.** Трудовий потенціал і механізми його реалізації в регіоні: Монографія. – Львів: Вид. ц. ім. Івана Франка, 2002. – 383 с.

УДК 338.978(477)

*Проф. О.А. Васюта, д-р політ. наук – НДІ
Українознавства МОН України; магістр О.С. Васюта – УкрДЛТУ*

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ТА ЕКОНОМІЧНІ ВАЖЕЛІ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Аналізується екологічна політика та економічні важелі її вирішення, які й нині залишаються "звуженими", оскільки зазвичай, зводяться до проблем використання природних ресурсів і протидії забрудненню навколишнього середовища через економічний розвиток. Натомість на сьогодні все більше простежується необхідність макrorівневих еколого-політичних підходів, актуалізується цілісний погляд на еколого-економічну політику як систему, що може функціонувати в межах всього народного господарства, з позицій необхідності його екологізації, зниження антропогенного пресингу на навколишнє природне середовище.

*Prof. Olha Vasyuta – Scientific-research institute of Ukraine-knowledge
Ministry of Education of Ukraine; Magistrate Oleksandr Vasyuta – USUFWT*

Ecological policy and economical mechanisms of it development

The ecological policy and economic mechanisms of its development were analyzed which and nowadays remain "narrowed", as on usage are reduced to problems of natural resources usage and counteraction to pollution of an environment through economic development. At the same time nowadays necessity on macro level of the ecology-political approaches is ever more traced, the complete sight on ecology-economic policy as a system which can function within the limits of all national economy, from positions of necessity of it's "greening", decrease anthropotechnogenic pressure on environment.

Для національного відродження України, розбудови основ демократичної правової державності, утвердження як повноправного суб'єкта світової спільноти всезростаючого значення набуває проблема оптимізації взаємовідносин суспільства і природи. Проводити ефективну екологічну політику досить важко навіть за умов розвинутої економіки. Екологічної проблеми ізольовано не існує, вона тісно переплетена з політичними та правовими питаннями, які необхідно розв'язувати тільки у комплексі. Але якщо й надалі будуть ігноруватися екологічні чинники, то це призведе до таких витрат на забезпечення придатних для людей умов їх життя, які зведуть нанівець всі попередні здобутки. На думку експертів ООН, екологічні втрати від забруднення перевищують оціночну вартість заходів по боротьбі з ними. Щорічно через забруднення втрачається від 0,5 до 2,5 % світового ВВП, а оціночна вартість заходів, які б дали змогу радикально зменшити об'єми забруднення для індустріальних країн, становить 1-2 % [1]. Втрати тільки внаслідок забруднення довкілля в Україні складають більше 10 % ВВП через зменшення продуктивності виробництва та передчасну втрату основних фондів природних і людських ресурсів [2]. На думку американського вченого Б. Коммонера, для переведення світової економіки на методи екологічно безпечного господарювання потрібно приблизно 500 млрд. дол. щорічно протягом 10 років [3].

Із проголошенням незалежності України та розбудовою її як суверенної демократичної правової держави, з розвитком інформаційних систем виникла можливість політично досягнути справжню глибину та корені екологічної кризи, в якій опинилася країна, шукати шляхи її подолання. Від характеру екологічної політики держави вирішальною мірою залежатиме як діятимуть управлінські органи та інституції, швидкість процесів подолання еколого-економічної кризи, яку вже неможливо подолати старими адміністративними методами управління. Багато що залежить від того, чи зуміють законодавча та виконавча гілки влади у державі сприймати всі екологічні заходи не як перешкоду розвитку економіки, а як чинник стабілізації та нарощування економічної могутності країни, який має бути за допомогою навіть непопулярних заходів інтегрований у всі ланки економічного реформування. Екологізація економіки має передбачати розробку та здійснення державної політики використання природних ресурсів як національного економічного потенціалу, який використовується у суспільному виробництві та має свою вартість. Такий підхід дасть змогу державі здійснювати збалансовану політику як вико-

ристання, так і відтворення природних ресурсів, можливість уникнути неухильного зростання екологічних витрат як частки виробничих [4]. Водночас належного рівня ресурсно-екологічної та соціально-економічної безпеки життєдіяльності у суспільстві можна досягти тільки за високої екологічної культури всього населення країни [5].

Створення ефективної економіки є істотним чинником забезпечення політичної стабільності, побудови демократичного суспільства та підвищення добробуту народів. Таку думку висловив міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко на засіданні 11-ї наради міністрів закордонних справ країн-учасниць ОБСЄ у грудні 2003 р. у Маастрихті (Нідерланди), підкресливши, що активізація співробітництва в цій галузі у рамках ОБСЄ в цілому є, імперативом часу. І тому Україна у цьому контексті підтримує розробку нового стратегічного документа ОБСЄ в економічному та екологічному вимірах. Важливим організаційним елементом на шляху до досягнення цієї мети було б, на думку керівника МЗС України, перетворення Офісу Координатора діяльності ОБСЄ у сферах економіки та довкілля на самостійний інститут Організації. Штаб-квартира такої інституції могла б бути розташована в Україні [6].

На 19-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку у 1997 р., на якій підбивалися підсумки конференції "Ріо-92" чотири країни з чотирьох континентів виступили за зміну Статуту ООН таким чином, аби сталий розвиток і захист довкілля було визнано як дві нові цілі ООН. На початковому етапі вони запропонували реформувати й підсилити екологічну програму ООН, далі – зосередити увагу на створенні Верховної організації ООН із питань довкілля. Ця група держав, безперечним лідером якої є Німеччина, багато уваги зосредила тоді економічному аспекту проблеми. Ту ж таки Верховну організацію "четвірка" бачить у формі Всесвітньої екологічної організації. У спільній заяві ФРН, Бразилії, Сінгапуру та ПАР йшлося: треба "створити міжнародне економічне середовище, яке сприяло б реалізації "Порядку денного на ХХІ століття". Автори того повідомлення розуміли: на різних країни через їхній неоднаковий потенціал припадає різна відповідальність. Тому вони закликали індустриальні держави здійснювати свою політику з особливою відповідальністю [7].

Сучасний екологічний стан України характеризується показниками, які викликають серйозне занепокоєння. І на сьогодні у країні немає ні національної екологічної стратегії, ні еколого-економічної програми виходу з кризи [8]. Україна досі ще не затвердила навіть концепцію сталого розвитку. При Кабміні навіть створили комісію з питань сталого розвитку, яка фактично нічого не зробила. Необхідно враховувати й те, що Україна змушена одночасно вирішувати безліч важких проблем. Водночас питання розбудови держави, формування національної свідомості, здорового державного патріотизму, відчуття господаря на своїй землі, свободи та прав людини мають досить визначений екологічний контекст [9]. На думку вчених Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України, нинішні екологічні проблеми України – це результат економічної політики, яка заради екстенсивного

досягнення кількісних показників довгий час ігнорувала ресурсні можливості. Ситуація погіршується низьким рівнем екологічної свідомості та некомпетентності політиків, всього суспільства [10].

Ефективність суспільного розвитку може бути забезпечена тільки за умов консолідованої соціально-економічної відповідальності за темпи, характер і спрямованість використання природних ресурсів, яка акумульована в адекватній цьому еколого-економічній політиці, що віддзеркалює відповідний кадровий потенціал, реальну здатність держави, її владно-управлінських структур та інституцій ефективно застосовувати економічні закони і важелі для забезпечення екологічної безпеки та сталого суспільного розвитку.

Один із фундаторів екологічної економіки Герман Дейлі підкреслював, що створена людиною економіка є "вмурованою" у природну екосистему нашої планети і цілком від неї залежить [11]. Нероздільність завдань збереження природного середовища та економічного розвитку була однією з ключових проблем Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в червні 1992 р. Ріо-де-Жанейро. В її документах були, зокрема, сформульовані такі положення:

- економічний розвиток у відриві від екології призводить до перетворення Землі на пустелю;
- екологія без економічного розвитку закріплює зубожіння й несправедливість;
- рівність без економічного розвитку – зубожіння для всіх;
- екологія без права на дію є часткою системи покріпачення;
- право на дію без екології торує шлях до колективного знищення, яке однаковою мірою стосується всіх [12].

Здійснення організаційно-економічних заходів щодо поліпшення екологічної ситуації в Україні неможливе за сучасних умов без проведення у країні комплексної еколого-економічної реформи, реалізації першочергових завдань екологічної політики, насамперед тих, що забезпечують можливість реального виходу з еколого-економічної кризи, створюють умови для подальшого вдосконалення природоохоронного законодавства, розвитку екологічного бізнесу тощо. Зі свого боку економічна реформа, заходи якої нині активно провадяться в Україні, іманентно повинна бути спрямована на ліквідацію екологічної кризи на засадах здійснення адекватної екологічної політики.

Тому визначальною рисою в історичному подоланні цього має стати сутнісне вміння та спроможність, сукупна політична воля незалежної Української держави реалізовувати національну екологічну політику, сміливо брати на себе пріоритетні та найскладніші функції управління, які б на суспільному та макроекономічному рівнях шляхом ринкових методів та умов розвитку, а не завдяки колишнім прямим адміністративним методам волюнтаристського втручання, гарантували цілеспрямоване еколого-економічне функціонування народного господарства, міжгалузевих комплексів, окремих галузей та видів господарської діяльності.

Більшість уявлень і трактувань еколого-економічної політики нині залишаються "звуженими", оскільки зазвичай, зводяться до проблем використання природних ресурсів і протидії забрудненню навколишнього середови-

ща через економічний розвиток. Натомість нині все більше простежується необхідність макрорівневих еколого-політичних підходів, актуалізується цілісний погляд на еколого-економічну політику як систему, що може функціонувати в межах всього народного господарства, з позицій необхідності його екологізації, зниження антропогенного пресингу на навколишнє природне середовище.

Прагнення до раціонального вирішення екологічних проблем на локальному рівні при недооцінці значення макрорівневих екологічних програм не ефективне, тому що не вирішує завдань переорієнтації всіх структур і самої суті розвитку національної економіки на екологобезпечні цілі. У цьому зв'язку у суспільстві повинна актуалізуватися необхідність принципово нової ідеології природокористування, ієрархії та послідовності вирішення екологічних проблем на засадах радикальної структурної перебудови всієї економіки, виділення екологічних пріоритетів у контексті економічних, соціальних, науково-технічних, регіональних та інших питань з відповідним подальшим розвитком та реалізацією цих пріоритетів у різних галузях та видах діяльності. На жаль, фінансується тільки половина необхідних витрат для пріоритетних проектів, визначених, наприклад, у "Плані дій Уряду". Інколи кошти, передбачені на захист навколишнього середовища, перерозподіляються протягом бюджетного року для нагальних економічних потреб. Негативною практикою є те, що екологічні плани обласного рівня не набувають належної пріоритетності, нерідко взагалі носячи характер побажань. Необхідність уточнення пріоритетів при використанні наявних ресурсів на всіх адміністративних рівнях є проблемою в Україні [13].

Реформування еколого-економічних відносин в Україні йде у контексті змін всієї системи економіки, в якій домінуюча роль раніше належала державі. Тому процес реформацій на державному рівні вимагає особливої чіткості у стратегії, обґрунтованості та реальності законодавчих і виконавчих дій. Перехід від планово-регульованої до ринкової економіки потребує певного періоду, в якому роль держави та її відповідальність не послаблюються. У той же час затяжна економічна криза перевела Україну в ранг держав із перехідною економікою. Послаблення економічного стану країни підсилюється нагромадженням величезним зовнішнім боргом, який підриває політичну незалежність держави. Прорекларований європейський вибір ще більше розпрошив і без того розбалансовану уяву політиків та урядовців [14].

Необхідність виокремлення законодавчих актів екологічного спрямування та надання їм пріоритетного статусу у суспільстві є найпершою умовою виходу з еколого-економічної кризи. Адже законодавче закріплення основних напрямів екологічної політики – це не формальний акт, а обов'язкова умова визнання державою та узаконення нею невідкладності екологічних завдань, без яких подальший суспільний розвиток неможливий. Реалізація екологічної політики здійснюється в різних напрямках за допомогою цільових програм, які мають включати такі обов'язкові елементи, як систему соціально-економічних, організаційно-правових і науково-технічних заходів; обсяги та терміни їх здійснення; потреби та джерела фінансування; забезпечення

кадровими та матеріально-технічними ресурсами; визначення відповідальних за виконання міністерств, відомств, організацій; порядок і терміни контролю та перевірки виконання. Реалізація екологічної політики має бути компетенцією як держави та її виконавчих структур, так і корпоративного та приватного бізнесу, вимагає вдосконалення системи управління відповідно до ринкових умов з метою постійної взаємодії органів вдали по горизонталі та вертикалі.

Саме тому тільки у контексті всієї сукупності економічних структур, які склались на даний час, можна комплексно вирішувати соціально-екологічні проблеми, враховувати особливості функціонування народногосподарського комплексу та його галузей. У процесах прийняття рішень зі забезпечення оптимальних умов становлення та нормального функціонування екологобезпечного та ресурсозберігаючого матеріального виробництва повинні бути тісно інтегровані економічні та екологічні аспекти, вироблені спільні понятійно-категоріальні підходи.

На сьогодні склались два принципово різні напрями екологізації виробництва. Перший напрям – це умовно чиста технологія, коли поряд з основним виробництвом створюються спеціальні очисні споруди для знешкодження відходів та їх переробки. При цьому значно дорожчає виробництво основної продукції. Другий, якісно вищий, але менш поширений напрям – маловідходні та безвідходні технологічні процеси, коли відходи, що виникають, завчасно включаються в єдиний виробничий ланцюг послідовного використання. Це ідеал односпрямованості економічних та екологічних вимог.

Процесам становлення та функціонування екологобезпечного та ресурсозберігаючого матеріального виробництва має слугувати неминуча модернізація цілей та засобів державної екологічної політики, організаційно-управлінських структур здійснення її на всіх рівнях.

Нова система цінностей суспільства потребує зміни цільових установок стратегії розвитку. Пріоритетними стають його соціально-екологічні аспекти, що, у свою чергу, вимагає переорієнтації поглядів на питання вибору критеріїв розвитку та оцінки ефективного економічного зростання. Замість традиційної економічної ефективності життєдайним стає введення критерію соціально-еколого-економічної ефективності, що дасть змогу повніше враховувати цілі суспільного розвитку, найближчі та віддалені соціально-екологічні наслідки конкретних економічних рішень.

Відомо, що цільові установки, якими керуються підприємства в умовах ринку, орієнтовані на зростання прибутку, завоювання максимально можливого сегменту ринку, підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок поліпшення її якості, зниження собівартості, ціни тощо. У такій ситуації турботи про збереження навколишнього природного середовища неминуче відступають на задній план.

Але сучасний соціально-економічний розвиток об'єктивно вже не може керуватися тільки суто економічними цільовими пріоритетами та критеріями оцінки. Для стабілізації, а відтак поліпшення екологічної ситуації важливо враховувати соціально-екологічні орієнтири суспільного розвитку, націлені на досягнення еколого-економічного збалансування суспільного виробництва та

всіх його ланок. У рамках такої політики може бути реалізований принцип екологічного пріоритету в господарських рішеннях, якщо останні допускають можливість вибору. При цьому сформований стан навколишнього природного довкілля необхідно розуміти як чинник, який визначає рівень екологічного потенціалу, від якого значною мірою залежать довготермінові темпи зростання економіки країни і можливості піднесення її національного добробуту.

На жаль, сумісність екологічних та економічних завдань в реальному соціально-економічному житті втрачається у силу індивідуальних або групових інтересів, неврахування всієї сукупності негативних наслідків, нерозуміння або незнання відносно віддалених екологічних наслідків комплексно непередбачених політичних рішень, які приймаються на даному етапі.

Економічна стратегія і тактика неможливі без мобілізації державних зусиль на розв'язання екологічних проблем, які необхідно розглядати як загальнодержавну, загальноекономічну проблему, що вимагає чітких економічних параметрів, дієвого механізму державного та ринкового регулювання, гарантованого державою ресурсно-фінансового забезпечення. Державно-управлінське регулювання необхідно розцінювати на перехідному етапі розвитку країни як вирішальний фактор у загальній системі державного впливу на становлення соціально орієнтованої ринкової економіки, в якій одне з чільних місць має посідати екологічно безпечне та природозберігаюче виробництво.

Поряд з тим, окремо взяті органи державного управління чи політичні сили, чи громадськість самі по собі не вирішують нагальні екологічні завдання, які обумовило нині реальне життя. Державні владні, перш за все, виконавчі структури мусять мати сильні регулюючі функції, які необхідні для обґрунтування та здійснення програми соціально-екологічних перетворень, розробки моделі післякризового еколого-економічного розвитку регіонів та всієї країни.

Екологічна політика держави, яка органічно не витікає з її економічних основ, не спроможна творити оптимальне соціально-економічне середовище для ефективного функціонування виробничого потенціалу екологічно безпечного виробництва. І навпаки, економічна політика держави буде дієвою і повною, якщо в ній знайдуть своє втілення вирішення природоохоронних та ресурсозберігаючих проблем, завдання та цілі екологічної політики, без вирішення яких унеможлиблюється подальший поступальний розвиток країни, якщо при цьому ще враховувати не тільки забруднення довкілля та нераціональне використання природних ресурсів, а й неухильне зменшення працездатного населення у зв'язку з погіршенням екологічної ситуації та глибинними соціальними негараздами трансформаційного періоду.

Комплексна політико-екологічна стратегія вкрай актуальна саме тепер, коли у країні почалось промислове піднесення та створюється принципово нова економічна ситуація, що спонукає до забезпечення на рівні держави необхідної синхронізації вирішення всіх нагальних екологічних питань з радикальними змінами та перетвореннями у народному господарстві, передбачення кінцевих результатів та наслідків запроваджуваних новацій.

Якщо політологічно оцінити сьогодишню еколого-економічну ситуацію, то стає зрозумілим, що держава великою мірою не допрацьовує стосов-

но цих складних проблем, які здійснюються без її активної конструктивної участі. Наприклад, якщо держава ще неспроможна повною мірою фінансувати екологічні програми, то принаймні вона не повинна відсторонюватися від такого важливого процесу, як формування громадських організацій з охорони довкілля, які діють на приватному особистому ентузіазмі громадян.

Відсутність чіткої економічної політики на перехідний період великою мірою не сприяє швидкому виходу з еколого-економічної кризи. Складається враження, що державні органи управління Мінекобезпеки України замість прискорення вироблення національної концепції еколого-економічного розвитку в буквальному розумінні цього слова змагаються за те, хто більше залучить імпортних термінів та ідей, недооцінюючи реальний стан довкілля та здоров'я співгромадян, не враховуючи потенціал історичного досвіду та екологічних традицій власного народу по реабілітації природного довкілля. Важливо не копіювати сліпо чужий досвід, а спиратися на власні набутки, традиції і прогнози, бо жодна країна, яка досягла успіхів як у розбудові власної держави, так і вирішенні нагальних екологічних проблем, не збочувала на шлях сліпого копіювання чужого досвіду.

Необхідно, щоб економічна політика чітко відображала державні пріоритети і, насамперед, саму участь держави та її підтримку нагальних екологічних проблем. Держава має визнати екологічні проблем в Україні не тільки як пріоритетні, а й головно виходити з того, що у становленні незалежної національної економіки у даний історичний момент саме екологічній складовій належить ключова, вирішальна роль.

Складність формування механізму взаємовідносин у цій сфері полягає у тому, що держава має чітко визначити, яку роль, компетенцію та відповідальність за створення екологобезпечного виробництва та вирішення екологічних проблем вона бере на себе, а що делегує органам самоврядування, управлінським структурам на місцях. Причому чим чіткіше визначено функції та завдання, що бере на себе держава, тим ефективніше функціонуватимуть самоврядні структури. Планування й прогнозування соціально-економічних перетворень в результаті дії чи бездіяльності стосовно екологічних проблем має базуватися не на побажаннях, а на точних розрахунках потреб та їх ресурсному забезпеченні.

У розподілі функцій між державними і самоврядними структурами стосовно регулювання та внесення відповідних змін до впровадження та проведення екологічної політики не можна керуватися модним у перехідний період гаслом "чим менше держави, тим краще", тому що регіональні структури можуть взяти на свою відповідальність тільки вирішення окремих екологічних питань, а для вирішення екологічних проблем у цілому необхідні конструктивні системоорганізуючі функції держави.

Розподіл компетенції нині має виходити з принципово нових для вітчизняної економічної ментальності схем взаємодії основних господарських ланок у ринковій економіці. Цілеспрямований вплив держави має не руйнувати діючу економічну систему, а сприяти зміні економічних відносин і явищ відповідно до вимог перехідного періоду.

Будь-які зміни в екологічній політиці, як і її загальна концептуальна модель, мають віддзеркалювати триєдину систему: по-перше, враховувати напрацьований світовий досвід, по-друге, стан і особливості власного соціально-економічного розвитку та менталітету і, по-третє, завдання та перспективи подальшого національного розвитку у контексті сучасних геополітичних підходів.

Ці проблеми потребують радикалізації вирішення, бо інакше економічна політика держави не відповідатиме інтересам народу України та європейського співтовариства, а подальше погіршення екологічної ситуації чи надзвичайні техногенні ситуації, які за цих умов закономірно продовжуватимуть відбуватися, неодмінно позначатимуться на здоров'ї людей, подальшому розвитку усього народного господарства. Передумовами вирішення екологічних проблем повинні стати стратегічні і тактичні цілі економічної політики, визначення кінцевої мети, етапів здійснення й виконавців, що потребує створення відповідних механізмів їх реалізації, правового, організаційного, фінансового, ресурсного, кадрового забезпечення.

У цьому зв'язку історична роль держави у здійсненні екологічної політики на сучасному етапі повинна проявитися в її радикалізації правовими методами. Але важко сподіватися на щось реально швидке і конструктивне за умов деперсоніфікованого здійснення політики, невидимості її авторів, натхненників і рушіїв, якогось всезагального вектору, який усереднює суспільні, владні, конкретно-інституційні зусилля та інтереси.

Політико-правове поле радикалізації екологічної політики потребує не тільки вирішення властивих іманентно саме йому різнобічних концептуальних та інституційних проблем, але й в умовах нестабільного соціально-економічного та політичного розвитку вимагає правового захисту від інших пріоритетів суспільства. Наприклад, коли готувався проект нині діючої Конституції України, у ньому був присутній пункт про те, що визнається пріоритет екології над економікою. В остаточній редакції Основного Закону цього положення немає.

Врахування екологічних факторів як однієї з цілей економічної політики повинно виходити за межі звичайних правил безпеки, правил виділення різних санітарних зон чи боротьби з конкретними видами та проявами забруднення довкілля. На ці проблеми прийшов історичний час дивитися широко і системно. Необхідно, щоб завдання, що пов'язуються з охороною навколишнього середовища, все більше знаходили відображення у принципах оподаткування, процедурах творення Державного бюджету, попереднього узгодження сум капіталовкладень, виборі технологій, стратегії зовнішньоторговельних заходів, загалом у всіх компонентах політики суспільного розвитку.

Таким чином, для забезпечення зростаючих можливостей, ефективності та результативності економічної політики необхідне органічне поєднання інтересів різних секторів суспільного виробництва з довкілля зберігаючим імперативом. По-друге, економічна стратегія держави та відповідна практика у сучасних умовах неможливі без мобілізації державою сил та ресурсів для розв'язання екологічних проблем. По-третє, економічна практика – суспільні

виробництво, розподіл, обмін, споживання продукції, послуг, доходів мають узгоджуватися на геополітичному рівні вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища. Зазначені вище цілі набувають особливого значення у перехідний період, коли закладаються принципи та фундамент відродження економіки з глибокої та затяжної соціально-економічної кризи, шлях у майбутнє країни та її народу. Вони як об'єктивна потреба суспільства, держави, економіки не можуть бути реалізовані без активної підтримки й регулювання з боку держави.

Однак, саме з позицій необхідності відродження національної економіки досить блідими видаються соціоекологічні перспективи, а штучні засоби, які начебто створюють проблиск надії, насправді є ілюзорним і досить небезпечним шляхом та вибором дій держави. Натомість має бути обрано шлях розробки продуманої, глибоко інтегрованої у суспільне буття, науково обґрунтованої і всебічно виваженої еколого-економічної політики, засоби якої щодо потреб збереження та відтворення природного довкілля мають визначатися необхідністю:

- розробки комплексу важелів сучасної екологічної політики в умовах дії ринкових відносин;
- створення структур екологічного підприємництва;
- регулювання ринку екологічно чистої продукції, контролю та захисту інтересів національного виробника і української держави;
- організації на конкурентній основі екологічного виробництва та забезпечення в його межах управління балансом попиту та пропозицій.

Збалансування та узгоджене використання засобів екологічної та економічної політики можна розцінювати як уміння держави різноманітними методами впливати на розвиток економіки, примножувати соціальний потенціал. Якщо, наприклад, через екологічну політику держава сприятиме зростанню ресурсозбереження, то від цього виграє вся економіка і все населення країни. Коли держава неспроможна через розхитану фінансово-банківську систему регулювати грошові потоки в інтересах забезпечення екологобезпечного виробництва, то це автоматично призводить до появи бартеризації, згортання інвестиційних проектів, прискорення амортизації та руйнування матеріально-технічної бази.

Тому, зважаючи на сучасні умови розвитку народного господарства України, вирішальними напрямками розвитку національної екологічної політики необхідно визнати:

- врахування екологічних інтересів у процесі здійснення економічної реформи та реформування на цій основі відносин власності;
- формування ринкових відносин між різними сферами та галузями економіки в інтересах досягнення спільної кінцевої мети – здорового та безпечного, достойного людини природного довкілля, а не забезпечення відомчих, територіальних, кланових чи олігархічних вигод;
- створення відповідних зовнішньоекономічних умов для забезпечення ефективного розвитку національного екологобезпечного виробництва;
- організація правового регулювання та захисту екологічного бізнесу, створення умов і структур для його інтеграції у сферу соціально-економічних інтересів.

Принципово важливо, щоб розв'язання природоохоронних проблем у структурі економічної політики держави відбувалося на засадах інтеграції усіх факторів розвитку екологобезпечного виробництва в єдину дієздатну соціально-економічну систему. Великою мірою вони тільки в комплексі істотно детермінують завдання і функції екологічної політики, діючи постійно, маючи різний характер, ступінь впливу, масштаб дії і т.п.

У сучасних умовах особливого значення набуває процес формування конкурентного середовища, яке для значної кількості українських підприємств ще має стати справжнім мірилом ефективності та результативності еколого-економічної політики держави в геополітичному просторі, визнання чи заперечення ринкової доцільності та екологічності національного продукту, послуг, ринкового та екологічного іміджу того чи іншого українського підприємства або їх групи тощо.

Виділимо загальногосподарські та внутрішньогалузеві чинники, які зумовлюють або регулюють розвиток екологобезпечного суспільного виробництва, за характером дії певною мірою виступають безпосереднім рушієм його розвитку, генерують відповідні чинники національної екологічної політики, впливаючи на їх суть, характер, масштаби впливу, темпи і спрямованість реалізації тощо. Окремі з них перебувають у компетенції держави, справляючи значний вплив, або є визначальними.

Чільними загальногосподарськими факторами розвитку екологобезпечного суспільного виробництва є:

- природнокліматичні умови ведення виробництва;
- демографічна ситуація;
- традиційні навички населення;
- чинне законодавство держави, нормативні акти та рішення місцевих органів влади та управління.
- різновиди форм власності й господарювання, які потребують стабільної та різнобічної державної підтримки;
- баланс доходів і витрат населення;
- рівень розвитку і структура державного та приватного секторів економіки;
- конкурентоспроможність національного виробництва;
- рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктур;
- державні гарантії для екологобезпечних товаровиробників пільгових умов кредитування та оподаткування;
- потреба в екологобезпечній продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- динаміка попиту на екологічно чисту продукцію та послуги;
- ресурсне та кадрове забезпечення екологічного виробництва;
- ступінь і характер підпорядкування підприємств та організацій.

До внутрішньогалузевих факторів, що регулюють розвиток екологобезпечного виробництва, належать організаційно-виробничі, технологічні та управлінські, а саме:

- рівень розвитку економіки в цілому та елементів виробничої інфраструктури;
- ступінь розвитку спеціалізації та концентрації виробництва, кооперації та інтеграції міжгалузевих і міжгосподарських зв'язків;
- обсяги постачання та ступінь раціонального використання природних ресурсів у конкретній галузі народного господарства;

- реальні можливості постадійної синхронізації процесів екологізації суспільного виробництва в інтегрованих галузях на основі послідовної та глибокої переробки сировини;
- технологічна залежність і спільність дій у переробці сировини та отриманні кінцевого продукту.

Саме через співвідношення та суть загальногосподарських і внутрішньогалузевих (організаційно-виробничих, технологічних та управлінських) факторів розвитку екологобезпечного суспільного виробництва, які потребують певного державного впливу, проявляється реальна внутрішня можливість створення екологічно безпечних виробництв як економіко-технологічних систем. Співвідношення та наповнюваність цих факторів конкретним змістом і суспільними діями визначають можливості державного та ринково-інвестиційного регулювання екологобезпечного виробництва.

Поряд з вище викладеним пріоритетне значення має якомога повна реалізація конкретних завдань екологічної політики у поточний момент. Для вирішення ряду термінових еколого-економічних проблем держава повинна взяти на себе забезпечення матеріальними ресурсами і кадрами. Про однозначну роль держави у формуванні й реалізації екологічної політики може засвідчувати також співвідношення факторів, що визначають і впливають на організаційну структуру управління. Зважаючи на особливість формування і дії факторів управління, держава за допомогою своїх управлінських структур і органів може дуже оперативно регулювати процес становлення політико-екологічних відносин через застосування та впровадження законів, розпоряджень, спеціальних урядових програм.

У сучасних історичних умовах в інтересах поступового творення екологобезпечного виробництва на засадах мало- та безвідходних технологій в українській державі мають гарантуватися та забезпечуватися:

- рівні права та однакові необхідні умови на функціонування різних форм власності у державі;
- політика сприяння зростанню доходів усіх суб'єктів господарської діяльності шляхом застосування ринкових механізмів, перш за все, податкового, кредитного, цінового, страхового та митного захистів тощо;
- протекціонізм у реалізації екологізованої продукції в межах квот і гарантованих цін;
- дотування виробництва екологічно чистих продуктів і засобів виробництва;
- надання фінансової допомоги у придбанні нової техніки, енергоносіїв, окремих видів ресурсів та послуг;
- проведення антимонопольної політики в інтересах більш широкого впровадження екологобезпечних виробництв;
- підготовка кадрів, розвиток природоохоронних напрямів науки та соціальної інфраструктури [15].

Ці важливі аспекти державної екологічної політики мають знайти своє втілення у різних аспектах суспільної практики, зокрема, в:

- глибокому системному аналізі соціально-економічного та екологічного стану країни;
- макро- та мікроекономічному розуміннях процесів соціально-економічного реформування;
- Державному бюджеті країни;
- цільових і перспективних державних програмах;

- оптимізації співвідношення ринкових і директивних інструментів управління;
- розвитку ринку екологічно чистого продовольства та засобів виробництва еколого безпечної продукції.

Таким чином, екологічна політика стосовно особливостей сучасного розвитку України – це обґрунтована й окреслена конкретними заходами національна програма розв'язання нагальних екологічних проблем, це відповідь на питання, яким шляхом розвиватись економіці в цілому. Тільки так може оцінюватись сучасна еколого-економічна та соціальна політика, якщо вона базується на філософському гуманізмі як основі радикальних соціокультурних трансформацій в Україні у контексті новітнього світового культурно-економіко-цивілізаційного процесу, системі конкретних заходів щодо збереження та відтворення природних ресурсів, якщо ці заходи узгоджені та збалансовані за ресурсами, коштами, виконавцями й термінами виконання. Уособлений у реальній політиці філософсько-екологічний гуманізм повинен стати основою інтеграції України у світовій соціально-культурній реальності.

Механізм здійснення екологічної політики визначається, формується та здійснюється як державними інституціями, так і зацікавленими інституціями. Він має враховувати всі можливі чинники в їх єдності, послідовності та пріоритетності, способи і темпи вирішення екологічних проблем та проведення відповідної політики, еволюційний характер перетворень, юридично забезпечувати можливі зміни.

Логіка перехідного періоду накладає свою специфіку на прийняття відповідних еколого-економічних рішень. Актуальність впровадження ринкових стимулів до раціоналізації природокористування в Україні посилюється бюджетним дефіцитом, значним скороченням державних інвестицій у природоохоронну діяльність. Але враховуючи, що з вересня 1999 р. по вересень 2000 р. Україна вперше розвивалася без зовнішніх запозичень, у країні створюються передумови для поступового поліпшення фінансово-економічної ситуації, впровадження надійних економіко-правових механізмів оздоровлення навколишнього середовища, створення такої мотивації та умов виробничої діяльності, за яких господарюючим суб'єктам було б вигідніше дотримуватися природоохоронних вимог, знижувати обсяги забруднень, розвивати екологічний бізнес.

Зокрема, Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" [16] було започатковано функціонування ряду економічних важелів регулювання процесу природокористування, що ґрунтуються на концепції його платності, спрямовані на акумуляцію матеріальних ресурсів для реалізації природоохоронних програм, на спонукання товаровиробників до підвищення екологічності застосовуваних технологій та власної продукції.

До основних напрямів удосконалення економічного механізму екологічної політики в Україні нині належить модернізація існуючих регуляторів, здійснювана одночасно з розробкою і впровадженням у практику нових ринкових інструментів. Досвід інших країн свідчить, що дієвість системи екологічного менеджменту зобов'язана, насамперед, ефективності економічного механізму природокористування, який базується на збалансованому поєднанні регуляторів примусово-обмежувального характеру з регуляторами стимулюючо-компенсаційного характеру, – саме так можна забезпечити більш сприятливі умови для

раціонального природокористування та ресурсозбереження, а також для застосування екологічно безпечних технологій і методів господарювання.

Нині позитивні результати чинного економічного механізму екологічної політики унаочнились у тому, що, по-перше, завдяки йому були опрацьовані основи платного природокористування, і, по-друге, на сьогодні економічний інструментарій є єдиним ефективним засобом, що дає змогу забезпечити надходження фінансових ресурсів в обсягах, необхідних для ліквідації наслідків антропогенного забруднення природного середовища.

Основні вади нині діючого в Україні економічного механізму екологічної політики полягають у тому, що, по-перше, він не спроможний зацікавити товаровиробників у проведенні природоохоронних заходів за власний рахунок; по-друге, недостатньо взаємопов'язаний з іншими економічними показниками та важелями розвитку господарської діяльності; по-третє, недостатньо оперативно та ефективно реагує на динаміку еколого-економічних процесів у державі.

За останні роки істотно зросла кількість різновидів платежів як за використання природних ресурсів, так і забруднення навколишнього середовища (у 1994 р. було впроваджено плату за спеціальне використання природних ресурсів та плату за забруднення навколишнього природного середовища) [17]. Поряд з цим збільшено ставку платежів і штрафів за порушення екологічного законодавства. Значно розширилося коло природокористувачів, які зобов'язані здійснювати екологічні платежі, тим часом кількість тих, хто має певні пільги у природокористуванні, скоротилася.

Отже, існуючий нині в Україні економічний механізм екологічної політики оперує системою регуляторів, що загалом спонукає товаровиробників до обмеження природоруйнівної діяльності, діяти відповідно до вимог чинних у країні законів, постанов, нормативних актів. Цю групу методів природоохоронної діяльності можна охарактеризувати як головну в усій системі законодавчо-адміністративних чинників національної екологічної політики.

Однак, екологічна політика за методом "батога" у нинішніх непростих економічних і соціальних умовах стосовно вітчизняних природокористувачів-забруднювачів, на наш погляд, ще вкрай недостатньо стимулює реальне зниження техногенних навантажень на природу, дотримання всіма суб'єктами господарської діяльності екологічних нормативів.

Причиною економічної недієвості даної, по суті, примусової групи стимуляторів охорони природи і раціонального природокористування в Україні є такі обставини:

- через побоювання держави покласти непосильний фінансовий тягар на підприємства, що перебувають у скрутному економічному становищі, розмір платежів за забруднення довкілля встановлюється на досить невисокому рівні;
- товаровиробникам економічно не вигідними є витрати на природоохоронні заходи, суми яких набагато – іноді у сотні разів – перевищують різні фіскальні екологічні платежі;
- природоохоронні кошти відносяться на собівартість продукції та включаються до її ціни, механізм їх повернення на підприємство тому обов'язково передбачає участь споживачів, які у силу недостатньої платоспроможності розривають цей процесуальний ланцюг;

- місцеві органи влади можуть повністю або частково звільнити від платежів збиткові, але необхідні в регіоні підприємства;
- суми штрафів за природоохоронні порушення залишаються надто низькими порівняно з вартістю діяльності, спрямованої на ліквідацію екологічних наслідків цих порушень;
- недосконалість існуючих економічних регуляторів природокористування у сукупності з існуючою системою бухгалтерського обліку та статистичної звітності щодо природоохоронної діяльності на підприємствах створює можливість фінансових лазівок для ухилення від встановленої плати. Наприклад, за даними Міністерства статистики України, у 1995 р. платежі за забруднення природного середовища в межах лімітів були погашені підприємствами тільки на 31 %, а за викиди забруднених стічних вод і розміщення токсичних відходів ще менше: відповідно, тільки на 24 та 21 % [18].

Отже, реалії вітчизняної екологічної політики свідчать про відсутність стимулюючого впливу нинішньої системи економічних регуляторів, про їх неспроможність спонукати природокористувачів до впровадження екологічно безпечних методів ведення господарства. По суті, економічні інструменти виконують роль фіскальних платежів, а функціонування існуючих еколого-економічних регуляторів виступає засобом нагромадження фінансових ресурсів у владних структурах, які ними же потім на свій розсуд і використовуються.

Утвердження ринкових економічних підходів до управління природокористуванням в Україні нині означає необхідність наукової розробки та практичного впровадження надійних економіко-правових механізмів регулювання природокористування та оздоровлення природного середовища на всіх рівнях господарювання. Їх впровадження повинне здійснюватися шляхом не адміністративного тиску, а методами економічної мотивації, створення умов, за яких господарюючим суб'єктам було б вигідним досягнення природоохоронних цілей у контексті виробничої діяльності. Стимулювання природоохоронної діяльності, що ґрунтується на фінансово-економічному заохоченні господарюючих суб'єктів, які прагнуть знизити обсяги шкідливих викидів і відходів виробництва, на вже існуючій методологічній базі, апробованій вітчизняною практикою, а також враховує очевидні досягнення в галузі розв'язання екологічних проблем, нагромаджені в інших країнах має стати стрижнем справді дієвої екологічної політики України.

Поряд з тим, вітчизняний досвід організації природоохоронної діяльності та обставини господарювання, що складаються в Україні під час переходу, до ринку засвідчують, що ринковий еколого-економічний реалізм в українському соціумі утверджується вкрай важко та суперечливо. І все ж, незважаючи на це, перехід до економіко-правових підходів у сфері управління природокористуванням та охорони навколишнього середовища не може передбачати застосування адміністративних методів впливу, якими він радянською владою довгі роки винищувався.

Література

1. **Звіт про світовий розвиток.** Важке завдання розвитку. – К.: Абрис, 1994. – С. 26.
2. **Мовчан Я.І.** Екологічна освіта в контексті екологічної політики та практики// Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови. – К.: Генеза, 1997. – С. 129.

3. **Світова економіка:** Підручник/ А.С. Філіпченко, О.І. Рогач, О.І. Шнирков та ін. – К.: Либідь, 2000. – С. 473.
4. **Костенко Ю.** Реформи не роблять поодиночі, коли в країні криза. Та ще й не одна// Голос України. – 1993. – 4 березня. – С. 3.
5. **Трегобчук В.** Еколого безпечна економіка: альтернативи немає// Вісник НАН України, 1998, № 3-4. – С. 17.
6. **Міністр закордонних справ** України виступив на засіданні міністерської наради ОБСЄ <http://news.ukrinform.com.ua/ukr/order/?id>.
7. **Гуцул.** Екологічний от кутюр: Україно, посунься?// Дзеркало тижня. – 24-30 серпня 2002. – розмові кореспондента "ДТ" з офіційним радником делегації України на конференції Генеральної Асамблеї (ГА) ООН у Нью-Йорку, директором Міжнародного інституту-асоціації регіональних екологічних проблем, ректором Українського державного лісотехнічного університету Юрієм ТУНИЦЕЮ <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/407/35826/>.
8. **Глобальные трансформации и стратегии развития:** Монография. – К.: Ориане, 2000. – С. 399-400.
9. **Кисельов М.М., Канак Ф.М.** Національне буття серед екологічних реалій. – С. 215.
10. **Глобальные трансформации и стратегии развития:** Монография. – К.: Ориане, 2000. – С. 400-401.
11. **Ляшенко І.** До методології еколого-економічного моделювання// Економіка України. – 1999, № 6. – С. 69.
12. **Конференція ООН** по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь 1992 года). – Новосибирск, 1992. – С. 22.
13. **Огляд результативності** природоохоронної діяльності в Україні. – С. 6.
14. **Богдан Данилишин.** Перспективи розвитку судноплавства в українському Придунав'ї// Дзеркало тижня. – 11-17 січня 2003, № 1. <http://www.zn.kiev.ua/>.
15. **Гирусов Э.В., Бобылев С.Н., Новоселов А.Л., Чепурных Н.В.** Экология и экономика природопользования. – М.: ЮНИТИ, 1998. – С. 129-130.
16. **Закон України** "Про охорону навколишнього природного середовища"// Зб. законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. У 5-ти тт, т.1. – Чернівці: Зелена Буковина, 1997. – С. 78-97; т.4. – Чернівці, 1998. – С. 37-38.
17. **Закон України** "Про внесення змін і доповнень до Закону України "Про систему оподаткування"// Зб. законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. У 5-ти тт, т.1. – Чернівці: Зелена Буковина, 1997. – С. 242-243.
18. **Експрес-інформація:** Стан навколишнього природного середовища в Україні в 1995 р. – К.: Міністерство статистики України, 1996. – С. 2.

УДК 658.84:004.738

Аспір. А.М. Гресь – Львівська КА

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОДАЖУ ТОВАРІВ ЕЛЕКТРОННИМИ МАГАЗИНАМИ В УКРАЇНІ

Досліджено економічні та нормативно-правові проблеми здійснення продажу товарів народного споживання через віртуальні електронні магазини в Україні.

Doctorate A.M. Gres' – Commercial Academy of Lviv

Modern problems of sale of the goods by electronic shops in Ukraine

Here are researched problems of Economic and legal problems of organization of sales of the consumer goods through virtual electronic shops in Ukraine.

Сучасний стан розвитку сфери товарного обігу в Україні характеризується виникненням нових видів суб'єктів торговельної діяльності, які активно застосовують нові форми і технології продажу товарів. Серед них особливо ефективним і перспективним вважають розвиток електронної торгівлі з використанням новітніх інформаційних технологій.